

»har været Ophav til Europas Frihed d. v. s. næsten al den Frihed, der findes blandt Menneskene«, vil man forstaa, hvilken Oplevelse det var for de tyske Stammefrænder, da de gennem Montesquieu-Eleven Mallets »Introduction à l'histoire de Danemarck« 1754, for første Gang fik en Oversigt over Eddaens Gudelære og de gamle Nordboeres Liv.

I København behøvede man, som Magon gør opmærksom paa, ikke Montesquieu for at finde Vejen tilbage til Fortiden. Strax naar en Tysk betraadte dette Centrum for Forskning og Tradition, mødte han de gamle Dage, som det eksempelvis ses af, at den unge tyske Digter, Joh. Elias Schlegel, først her, tilskyndet af sin ældre Ven Historikeren Gram, valgte Knud den Store til Helt for et Drama (1747). Men La Beaumelle sidestiller allerede 1749 i sin »Spectatrice« den gammelnordiske Digtning med den antike og da Gerstenberg 1766, ligeledes i København, inspireret af Stedets genius loci havde digtet sin »Lied eines Skalden« tilskyndedes heraf Klopstock og en Hærskare af »Barder« til Efterfølgelse.

Ingen som interesserer sig for det interessante og frugtbare Samspil mellem Tysk og Nordisk, og ingen der videnskabeligt beskæftiger sig dermed, kommer udenom Magons Værk. Forhaabentlig vil hans Universitetsvirksomhed tillade ham at fortsætte med de to følgende planlagte Bind. Man kan ikke noksom anerkende hans Energi, Lærdom og Redelighed og det Resultat, som disse Egenskaber foreløbig har ført ham til. Danske Forskere vil ikke finde nogen bedre Medarbejder i denne Sag paa den anden Side Grænsen, det nordiske Institut i Greifswald, set fra dansk Side, ingen bedre Leder.

Carl Roos.

Sigurd Schartau: Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden (Malmö 1929).

Matheus Lundborg; Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad (Kristianstad 1929).

Den Litteratur, som behandler skaansk Kirke- og Skolehistorie, er i 1928—29 blevet forøget med to Skrifter, der er af særlig Interesse for danske Læsere. Det ene er Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden af Sigurd Schartau, et stateligt og smukt udstyret Festskrift, udsendt i Anledning af 400-Aaret for den middelalderlige Malmö Skoles Omdannelse til et lutherskfarvet Præstegymnasium og Latinskole og 50-Aaret for Indvielsen af den nuværende Skolebygning. Det var nu over 80 Aar siden.

Skolens Historie sidste Gang var blevet fremstillet af J. E. Rietz i hans fortjenstfulde »Skånska skolväsendets historia« (1848), og den stærke Fremdragen af nyt Materiale og den stadig fortsatte Forskning, der har fundet Sted paa det skolehistoriske Omraade i de mellemliggende Aar, gjorde i høj Grad en ny Gennemarbejdelse af Stoffet ønskelig. Som Helhed maa det siges, at den foreliggende Fremstilling har løst Opgaven paa tilfredsstillende Maade under alsidig Hensyntagen baade til den trykte Litteratur og til det vigtige haandskrevne Kildemateriale, der gemmes i svenske og danske Samlinger. I særlig Grad bygger Forf. paa de ældre danske historiske Fremstillinger (af Rørdam, Gjellerup o. fl.), medens nogle nyere Arbejder af Betydning er undgaaet hans Opmærksomhed.

Bogens første tre Kapitler behandler den middelalderlige Trivialscole (oprettet 1406), Reformationstidens videre Udvikling af denne til en evangelisk Latinskole og Oprettelsen af et særligt Præstegymnasium samt Skolens Skæbne i Perioden mellem Reformationen og Skaanes Afstaaelse 1660, alt set i nøje Tilknytning til Skolevæsenets almindelige Tilstand i de forskellige Tidsaldre. De følgende Kapitler skildrer Skolens indre Forhold, især i det sidstnævnte Tidsrum, jævnlig dog med Overskriden af Tidsgrænsen 1660, — Skolebygningens Historie, de økonomiske Forhold, Lærerpersonalets Ansættelse, Disciplenes Stilling, Donationerne og Skolebiblioteket. Et sidste Kapitel gør endelig Rede for de Skoleformer, der fandtes ved Siden af Latinskolen. Medens det ikke kan siges, at der i Fremstillingen af Skolens og Skolevæsenets almindelige Historie er meget nyt af Betydning hverken i Synspunkter eller i Materialet, — vigtig er dog Benyttelsen af et Par hidtil ukendte Breve vedrørende den jesuitiske Rektor Jens Aagesen (Haggæus) —, saa gælder dette ikke i samme Grad Afsnittene om de specielle Forhold. Ganske vist er de nye Efterretninger, der meddeles her, i første Række af lokal Betydning, men Kilderne til Oplysning om de indre Forhold i vore ældre Latinskoler flyder ikke saa rigeligt, at der ikke er god Grund til at skønne paa hvert nyt Træk, der kan udfylde et Hul i det almindelige Billede.

Streng Nøjagtighed i Formen vil man forgæves søge i dette Skrift. Der er talrige Fejl i Kildehenvisningerne (særlig i Side- og Bindtal) og i Litteraturfortegnelsen, og ved Efterprøvelse har det vist sig, at kun meget faa af de mange tilsyneladende ord- og bogstavrette Citater, der findes, fremtræder i virkelig korrekt Skikkelse. Hvor man slaar ned, vil man med Lethed opdage Fejl paa Fejl. Langt bedre havde det derfor sikkert været, om Forf.

havde besluttet sig til at gengive ældre Citater med moderne Retskrivning, — Bogen er jo en Fremstilling, ikke en Udgave —, end søgt at fastholde Forlæggets inkonsekvente og besværlige Skrivemaade, hvad han alligevel ikke har formaaet at gennemføre. Særlig grelt virker denne Mangel paa Korrekthed, hvor der findes Facsimiler af ældre Tryk eller Haandskrifter indføjet i umiddelbar Nærhed af Citaterne i Teksten og saaledes lægger en Sammenligning snublende nær (jvfr. især S. 20 og S. 27).

Forøvrigt giver Bogen Anledning til en Del kritiske Randbemærkninger. S. 8 siges det, at Christiern Pedersens Fødested ikke kendes. Allerede forlængst har dog Rordam paavist, at Christiern Pedersen stammer fra Helsingør. (Kirkehist. Saml. 4. R. VI 369; jvfr. 5. R. V 641). — S. 19—20 savner man en dyberegaaende Redegørelse for Baggrunden for Frederik I.s Stilling til Reformationsrøret i Malmø, specielt m. H. t. Klostrene og Oprettelsen af Præstegymnasiet. Den nærmeste Forudsætning herfor var Bestemmelserne paa Herredagen i Odense 1527, der fastslog, at Evangeliet skulde forkyndes overalt, og tillod Dannelsen af fri lutherske Menigheder. (Jvfr. J. Oskar Andersen i Festskrift til Kr. Erslev, 1927, S. 227 ff.). — S. 25 refereres Olaus Chrysostomus' bekendte Tale *Lamentatio ecclesiae* i Vor Frue Kirke i København d. 18. Maj 1529. Det tager sig lidt underligt ud at bygge Referatet af dette vigtige Skrift blot paa Vilhelm Andersens Gengivelse heraf i hans *Tider og Typer, Erasmus, I*, i Stedet for at søge tilbage til Rordams gode og lettilgængelige Udgave af Originalen (*Skrifter fra Reformationstiden II*, 1886). — S. 53 findes — efter Rordams *Universitetshistorie II* 22 — den mærkelige Oplysning, at den latinske Omarbejdelse af Kirkeordinansen udkom i en dansk Oversættelse 1576. Slaar man den citerede Kilde efter, ser man da ogsaa, at vel omtales der her, at der findes en latinsk, ikke autoriseret Omarbejdelse af Kirkeordinansen, — som forøvrigt i høj Grad fortjente at udgives —, men den danske Oversættelse fra 1576, der sammesteds nævnes, er ikke en Oversættelse heraf, men af Niels Hemmingsens Postil. Ved Omtalen af den omarbejdede latinske Kirkeordinans's Bestemmelser om Skolevæsenet havde det været rimeligt at henvise til den Behandling heraf, der findes i Bogen om Sorø I 574—5. — S. 55 under Omtalen af Jesuiterskolernes Tiltrækning paa Datidens nordiske Ungdom savner man Benyttelse af *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578—1798*, herausgegeben von Georg Lühr (1925), hvori der findes opført Navnene paa talrige Svenskere og Skaaninger. — S. 60 siges det urigtigt om Hans Poulsen Resen i Anledning af Universitetets Indskriden mod Jesuiterstudenter

1603, at »han havde optraadt kraftigt mod dem, der viste kalvinske Sympatier“. Hans Optræden paa dette Omraade falder først nogle Aar senere, og iøvrigt kan det bemærkes, at Resen ikke synes at have hørt til de mest uforsonlige overfor jesuitisk paavirkede Studenter. — S. 66 f. er Skildringen af Resens Forhold til den store Skolereform 1604 lidet fyldestgørende. Ligeledes savner man en stærkere Paapegen af, hvorledes denne Reform i det væsentlige blot var en videre Udfoldelse af de gamle melanchtoniske Skoleidealer, omend med visse Tilskud fra Ramismen. — Sætningen S. 68 om, at de af Resen udgivne Skolebøger — især den latinske Grammatik 1610 og den lille Logik fra samme Aar — ikke fik nogen direkte Betydning for Skolerne, er temmelig ubegribelig. Paa Forhaand skulde det ikke synes rimeligt, at de Lærebøger, der blev udarbejdede af den Mand, som var den drivende Kraft i hele Reformen, skulde forblive betydningsløse. Tilmed ved vi fra flere Kilder, at det store Kompleks af Skolebøger, Resen udsendte i en hel Række forskellige Fag, netop blev af stor Vigtighed for Skolerne og benyttedes meget i den første Snes Aar efter deres Fremkomst, enkelte i omarbejdet Skikkelse endog i meget længere Tid. (Jvfr. min Bog om H. P. Resen I 254 ff.). — Det er urigtigt, naar det S. 67 siges, at Skoleplanen af 1604 regner med syv Klasser for de større Skoler. Den regner kun med seks. — S. 72 omtales de skaanske Bispers Visitsatsbog for 1611—38, og med Rette gøres der opmærksom paa, at denne vigtige og interessante Kilde fortjente at udgives i sin Helhed, men det er ukorrekt at sige, at den opbevares i den Thottske Samling i det danske Rigsarkiv. Den er 1889 afgivet fra den Thottske Samling (Nr. 1586 4°) i det kgl. Bibliotek til Rigsarkivet. — Det er ikke træffende at mene (S. 75), at Caspar Bartholins filosofiske Lærebøger er frigjorte fra skolastisk Filosofi. I skarp Modsætning til Ramismen genindførte Bartholin en strengere Aristotelisme, og hans Lærebøger er i al deres Klarhed i høj Grad prægede af skolastisk Formalisme. — S. 81 findes der gengivet et Portræt af Biskop Jens Dinesen Jersin. Som J. Oskar Andersen allerede for ca. 30 Aar siden har paavist, er dette Billede uægte og forestiller i Virkeligheden den tyske Superintendent J. H. Ursin, † 1667. (P. Hansen: Illustreret dansk Litteraturhistorie, 2. Udg. I (1902), 345, Noten). — Under Behandlingen S. 83 af Skolereformen 1632 savner man Henvisning til Kirkehist. Saml. 3. R II 703 ff., hvor en Del herhenhørende Aktstykker findes trykt. — S. 87 forveksles Regensen med Kommunitetets Bygning (»Klosteret«). — Der er ingen Grund til S. 139 blot at nøjes med at formode, at Rektor Bo Lauridsen blev Ma-

gister ca. 1606, da det fremgaar af Rørdams Fortegnelse over Magistre (Personalhist. Tidsskrift III 131), at han opnaede denne Værdighed 1607. — Formodningen S. 163 om, at Ferlen var saa hadet, at der end ikke findes bevaret noget Eksemplar af den i Danmark, er ikke rigtig. Paa Dansk Skolemusæum opbevares flere Eksemplarer. — I Registeret mangler den ofte omtalte Rektor Frans Fechtel.

Det andet Skrift, der er af Betydning ved sin Behandling af danske og dermed nær beslægtede Forhold, er ligeledes et Festskrift: Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad. Beskrivning och historia, udgivet 1928—29 i Anledning af Kirkens 300-Aars Jubilæum af dens Sognepræst, Dr. theol. Matheus Lundborg. Skønt Helligtrefoldighedskirken i Kristianstad oftere er blevet ret indgaaende behandlet af nordiske Historikere og Kunsthistorikere, — 1887 udgav saaledes F. R. Friis et særligt Skrift om dens Historie — gjorde dens fremragende Stilling som et af de mest typiske Eksempler paa nordisk-hollandsk Renæssancestil blandt Nordens Kirkebygninger det velbegrundet at mindes Jubilæet ved at levere en udtømmende Fremstilling af dens Historie under Hensyntagen til alle foreliggende Kilder og til de fornyede arkæologiske Undersøgelser fra den sidste Menneskealder. Resultatet er blevet den nævnte, statelige Bog, der er udstyret med en Rigdom af smukke Illustrationer, hvoraf dog en Del lader noget tilbage at ønske i Skarphed i Gengivelsen, og ledsaget af en Tekst, som i flere Henseender er af betydelig Interesse. Forf. er gaaet til Værks med overordentlig Grundighed, han har raadført sig godt med hele den ældre Litteratur, har ogsaa benyttet haandskrevne Kilder, og ikke mindst har han forstaaet at bruge sine Øjne ved Iagttagelse i Marken, saaledes at hans Undersøgelse af adskillige Enkeltspørgsmaal er præget af stor Selvstændighed. Det samme gælder ogsaa hans Drøftelse af de forskellige Opfattelser, der i Aarenes Løb er fremsat af hans Forgængere, deriblandt af Mænd som C. G. Brunius og Francis Beckett. Eksempelvis kan nævnes hans Forkastelse af Formodningen om, at Prædikestolen i Trefoldighedskirken oprindelig skulde have været bestilt til Frederiksborg Slotskirke, i hvilken Anledning han fremfører Argumenter, der sikkert fortjener Opmærksomhed. Vigtig er ogsaa hans Fremhæven af, at det sikkert er Lorenz Steenwinkel, der har lagt den oprindelige Plan til Kirkebygningen, som derefter paa Grund af hans tidlige Død maatte føres videre af hans Broder, Hans Steenwinkel den Yngre.

Efter i nogle Indledningskapitler at have trukket Linierne i

Skaanes historiske Stilling og i Kristianstads Grundlæggelse op, giver Forf. en Skildring af Kirkens Oprindelse, af dens Bygningshistorie og senere Skæbne samt en Beskrivelse, der gaar særdeles stærkt i Enkeltheder, af selve Kirkerummet og af hver eneste Inventariegenstand. Medens Forf. viser sig at være i Besiddelse af betydelig kunsthistorisk Interesse og fin æstetisk Forstaaelse, er det tydeligt at mærke, at han ikke i samme Grad føler sig som Historiker. F. Eks. forekommer det Anmelderen, at Forf.s Betragtninger (S. 186—7) over, hvad der i Kirkerummene bør bevares af Kunstmindesmærker, der er prægede af ældre Tiders Trosforestillinger, ikke viser nogen synderlig frigjort historisk Sans. At ville have Kalkmalerier med senmiddelalderlige Dommeforestillinger overkalkede igen, blot fordi de ikke stemmer med Nutidens Dogmatik, virker pinligt at læse i Aaret 1930. At Forf. ikke i særlig Grad er Kirkehistoriker, træder ogsaa klart for Dagen i nogle Slutningskapitler, der indeholder »Blad ur kyrkans och församlingens senare historia genom trenne århundraden« samt Efterretninger om de Præster, der har virket ved Kirken. Disse Afsnit, der dog udgør henved en Trediedel af hele Skriftet, er lidet tilfredsstillende. I Virkeligheden er det blot en Materialesamling, hvor den ene Notits efter den anden, særlig om Kirkens senere Bygningshistorie, men af højst ulige Værd og Omfang, dynges op Side efter Side, blot sammenholdt af et rent annalistisk Synspunkt. Hvad man her kunde have ønsket at faa, var en virkelig historisk Skildring af Kirkelivet i Kristianstad i de forløbne Aarhundreder, en afrundet Fremstilling af, hvorledes de skiftende kirkelige Idealer og Retninger til enhver Tid havde afspejlet sig i denne Bys Kirkehistorie. Ikke mindst kunde dette være blevet belyst gennem de mange forskelligartede Præsteskikkelser, der har været knyttet til dette Sted, og om hvem der her blot meddeles nogle tilfældige personalhistoriske Data, men af hvem der ikke gives noget som helst aandeligt Billede. Ved en saadan Behandling kunde der sikkert ogsaa være fremdraget adskilligt af almindelig Interesse baade for dansk og svensk Kirkehistorie, og man vilde i saa Fald til Gengæld gerne have givet Afkald paa den vidtløftige Beskrivelse af Jubilæet 1928.

Ogsaa i formel Henseende viser Forf. ringe Forstaaelse for almindelig anerkendt historisk Metode¹. Dette gælder især hans

¹ Medens Droftelsen af specielle Spørgsmaal rettest bør overlades til Arkæologer og Kunsthistorikere, er der et Par Enkeltheder, det kan være rimeligt at fremdrage her. Det er urigtigt (S. 10) at sige, at Frederikskirken og Holmens Kirke i København hørte til de ældre Kirker, der under Christian IV blev restaurerede i hollandsk Renæssancestil. Holmens

Gengivelse af Aktstykker. Som Regel foretrækker han — i Mod-sætning til den ovennævnte Forf. af Malmø Skoles Historie — at gengive de talrige Kongebreve og andre Aktstykker, han indrykker i sin Tekst, paa moderne Svensk. Denne Fremgangsmaade er sikkert i sig selv i høj Grad berettiget i en Fremstilling, men man maa i saa Fald have Ret til at vente, at man virkelig faar meddelt Dokumentets Ordlyd, omend med moderne Ret-skrivning og Tegnsætning. Dette er dog sjældnere Tilfældet i den foreliggende Bog, og skønt mange af de meddelte Aktstykker er sat i Anførselstegn, er det i Virkeligheden ikke nøjagtige Over-sættelser eller Gengivelser i moderne Sprogform, man staar overfor, men snarere en Art parafraserende Referater med mange vilkaarlige Ændringer. Værre er det dog, at Forf. jævnlig falder for Fristelsen til at ville aftrykke Dokumenter aldeles ord- og bogstavret. Naar Talen er om Aktstykker, der som Kongebreve o. l. er skrevet med ligegyldige Skrивerhænder, er der ikke vundet meget ved denne Fremgangsmaade, og det maa i hvert Tilfælde betragtes som ganske forældet at ville prøve paa at følge Forlæggerens inkonsekvente Anvendelse af store og smaa Begyndelsesbogstaver, hvad der tilmed ofte er ganske ugørligt. Men fastholder man endelig dette Ud-giverprincip, maa man i en ganske anden Grad lægge Vægt paa Korrekthed, thi ellers bliver Resultatet hverken Fugl eller Fisk. Saaledes forholder det sig desværre med de fleste af de efter dette Princip aftrykte Aktstykker. Eksempelvis kan der henvises til Kontrakten med David Nyborg 1617 (S. 26—7) og med Gerdt Barchmann 1629 (S. 95). Da Ud-giveren henviser til de origi-

Kirke indviedes 1619. Frederikskirken paabegyndtes først 1749. — Det S. 36 omtalte vigtige Kongebrev om Ophævelsen af Åhus' Privilegier er ikke dateret 25. Februar, men 25. April 1617. Det sammesteds nævnte Kongebrev af 25. August 1617 er ikke udstedt paa Frederiksborg, men paa Kronborg. — M. J. Medelfars Beskrivelse af Trefoldighedskirkens Indvielse (S. 86 ff.) er tidligere udførligt omtalt af Rordam i Kirkehist. Saml. 4. R. V 22—6. — Det strider mod Skriftets ret monumentale Anlæg at benytte M. J. Medelfars Visitatsbog blot i Cawallins trykte Udtog (S. 84) i Stedet for at gaa til den originale Kilde. — S. 242 oplyses det efter et Kirkeregnskab af 1707, at man dette Aar har bortsolgt »en gammel dansk bibel in folio«. Dette har efter Forf. »tydligtvis« været et Eksempel af Christian III.s Bibelovertættelse fra 1500 (skal være: 1550). Forf. beklager Kirkens Adfærd 1707 og har for i nogen Maade at raade Bod derpaa faaet anskaffet et Eksempel af det Facsimiletryk af det nævnte Værk, der er udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Dette kan være meget prisværdigt, men foreligger der ingen nærmere Betegnelse i Kirkeregnskabet end den her citerede, er der ingen tvingende Grund til at antage, at det just har været Christian III.s Bibel. Med lige saa stor — om ikke større — Ret kan man tænke paa Frederik II.s Bibel fra 1589 eller Christian IV.s Kirkebibel fra 1633, der ogsaa begge var i Folio.

nale Kilder (Skaanske Registre og Bilag til Kristianstad Lensregnskaber), maa man tro, at han bygger sin Tekstgengivelse paa dette Grundlag, men den er i saa Fald højst mangelfuld. Da han imidlertid tillige henviser til F. R. Friis' Aftryk i hans ovenfor nævnte Bog om Trefoldighedskirken, og en Del af de samme Fejl genfindes hos begge Udgivere, kunde man fristes til at mene, at han snarere følger dennes Tekstgengivelse, men heller ikke dette er Tilfældet. Der er saa mange Uoverensstemmelser mellem Bogens Aftryk, Friis' Udgave og Originalerne, at Ansvaret maa ligge hos Udgiveren af nærværende Skrift. Denne Mangel paa Korrekthed viser sig ikke blot ved Gengivelsen af danske, men ogsaa af svenske Aktstykker (jvfr. S. 235—6 med tilhørende Facsimile), og tillige ved de talrige Citater af samtidige trykte Kilder. Ganske særlig gælder dette det hyppigt citerede Skrift af Mads Jensen Medelfar, *Encoenia sacra* (1633). —

Kan der saaledes i de her behandlede Skrifter paapeges en Del fælles Mangler, har de til Gengæld ogsaa fælles Fortrin. Til disse maa først og fremmest henregnes begge Forfatteres upartiske og forstaaende Redegørelse for de Tilskud, Skaanes Kultur og Aandsliv har modtaget fra Danmark. Ikke mindst hos Dr. Lundborg kommer denne Forstaaelse smukt til Orde, og fra dansk Side fortjener det i høj Grad Paaskønnelse, at han saa stærkt betoner sin Landsdels formidlende Betydning. Med Rette anvender han oftere Udtrykket: *Scania conciliatrix*. *Bjørn Kornerup.*